

Muhammed Avvâme'nin Cerh ve Ta'dîlin Kabulüne Dair Bazı Değerlendirmeleri

Reviews of Muhammad 'Awwamah on Acknowledging Invalidation and Validation

Yazar Bilgisi Author Information

Fatih ÇİMEN

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kırklareli, Türkiye
Asst. Prof., Kırklareli University Faculty of Theology, Kırklareli, Turkey
fatihcimen77@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6098-3374

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned with iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that they get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.952956
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
17 Mayıs/May 2020	27 Mart/March 2021

Öz

Muhaddisler, hadislerin sıhhatini tespit etme konusunda en önemli unsur olarak râvileri esas aldıkları için, mesailerini de bu alana teksif etmişlerdir. Dolayısıyla onların hadisler karşısındaki ilk faaliyetleri, râvilerin adalet ve zapt yönünden güvenilirliklerini araştırmak ve bu noktada tespitlerde bulunmak olmuştur. Bu bağlamda Cerh ta'dîl ilmi, hadislerin gerek râvi gerekse metin açısından sıhhatini tespit etme konusunda karşılaşılan problemlerin çözümünde önemli bir yere sahiptir.

Günümüzde hadislerin sened açısından sıhhat durumlarını tespit edebilmek için münekkitlerin râvi değerlendirmeleri esas alınmaktadır. Dolayısıyla onların, râvilerin durumlarına dair yaptıkları açıklamalar önemlidir. Hadisleri bir sonraki nesle taşınması misyonunu üstlenmiş olan râvilerin hadis rivayeti konusunda yeterliliği sağlayıp sağlayamadıklarının tespitine dayanan cerh ta'dîl sistemi, her şeyden önce beşerî, bir diğer ifadeyle ictihâdî bir mahiyete sahiptir. Rivayet işini yüklenen râvinin taşınması gereken adalet ve zabt vasfının varlığı, cerh ta'dîl faaliyetini yürüten münekkit tarafından sorgulanmaktadır. Dolayısıyla bu faaliyet esnasında gerek râvide gerekse münekkit açısından müspet veya menfi birçok insanî, tabii veya fitrî faktörlerle karşılaşılması tabii bir durumdur.

Münekkitlerin râviler hakkında yaptığı birbirinden farklı cerh ta'dîl değerlendirmeleri karşısında nasıl hareket edileceği ise bu ilmin problemlerinden biridir. Bu noktada kimi âlimler tarafından, hadis ilminde önemli yere sahip olan Buhârî ve Müslim gibi isimlerin hadis aldıkları râvilerin durumlarından hareketle bir takım kurallar geliştirilmiştir. Bunlardan biri de cerhin kabulü için müfesser olma şartıdır. Ancak rical kaynaklarında cerh ta'dîl ilminin otorite isimleri tarafından müfesser olmayan cerh ifadelerinin sıklıkla kullanıldığı da bir vakiidir. Bu durum karşısında nasıl bir yol izleneceği ise bir diğer problem olarak karşımızdadır. Son dönem önemli hadis âlimlerinden Muhammed Avvâme'nin bu konudaki değerlendirmeleri mezkûr problemlerin çözümüne katkı sağlar niteliktedir. İşte bu çalışmada Muhammed Avvâme'nin cerh ve ta'dîlin kabulüne dair bazı tespitleri ele alınmıştır.

Hadis usulü kaynaklarına bakıldığında âlimlerin, Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud gibi isimlerin, hadis aldıkları râvilerin cerh ta'dîl durumlarından hareketle, cerhin müfesser olma şartıyla kabul edilmesi gerektiğini savundukları ve aynı zamanda bu görüşü mezkûr isimlere de nispet ettikleri görülmektedir. Ancak Muhammed Avvâme söz konusu râvilerin durumlarını tetkik etmekte ve böyle bir kaidenin mezkûr isimlere nispetinin tartışmalı olduğunu ortaya koymaktadır. Muhammed Avvâme ayrıca edindiği tespitler bağlamında örneğin Buhârî veya Müslim'in bir râviden hadis almasının aynı zamanda onunla ihticac ettiği anlamına gelmeyeceğini de örnekleriyle göstermektedir. O, bununla cerh ta'dîl ilminde âlimlerin Buhârî ve Müslim'in ricâlinden hareketle ileri sürdükleri ve genel kabul gören bazı kaideleri de tartışmaya açmış olmaktadır.

Cerhin kabulü konusunda bir diğer önemli husus da, ricâl eserlerinde "fülan zaîf, fülan leyse bi-şey" gibi gerekçeleri açıklanmayan, mutlak ve müphem lafızlarla zikredilen cerh ifadelerinin nasıl yorumlanması gerektiğidir. Muhammed Avvâme söz konusu müphem cerh ifadelerinin, her ne kadar gerekçeleri açıklanmasa da ilgili münekkidin bilgi ve tecrübesini ihtiva ettiği için bilgi değeri ihtiva ettiğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla müfesser olmayan bu tarz cerh ifadelerini, sadece müfesser olmadığı gerekçesiyle itibardan düşürmek isabetli bir yaklaşım değildir. Bu durumda cerh ta'dîl sebeplerine vakıf olan ve bu ilimde söz sahibi âlimlerin, gerekçelerini ister açıklasın ister açıklamasın cerhlerinin makbul olması isabetli olan görüştür.

Muhammed Avvâme'nin yaklaşımları, hadis ilminin en çetrefilli alanlarından biri olan cerh ta'dîl konusunda çok dikkatli hareket edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bununla birlikte Sahîhayn'a rivayetleri alınan râvilerin, Şeyhân tarafından hangi gerekçelerle kabul edildiğinin sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi de, cerh ta'dîl konusunda yanlış çıkarımların önüne geçmek noktasında önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Muhammed Avvâme, Cerh, Ta'dîl, Kabul

Abstract

Since Hadith scholars consider the narrators as the most important element in determining the reliability of hadiths, they focus their works on this field. Therefore, the first thing for them to do is to investigate the reliability of the narrators in terms of justice and recording and to draw conclusions. In this context, the studies of invalidation (jarh) and validation (ta'dîl) have an important place in examining the problems encountered while determining the reliability of hadiths regarding both narrators and texts.

Today, in order to understand the reliability of hadiths in terms of script, critics' evaluations of narrators are taken as basis. Therefore, their explanations on the status of the narrators are important. The invalidation validation discipline, which is based on determining whether the narrators, who undertook the mission of passing hadiths onto the next generations, have the competence in the narration of hadiths, has a human, namely opinion-based, nature. The presence of justice and record, a quality that must be undertaken by the narrator, is questioned by the critics who are in the field of invalidation-validation. Therefore, it is quite normal to encounter many positive or negative human, natural or existential factors regarding the narrator and the critic.

One of the problems in this field is how to act when having different invalidation validation evaluations made by the scholars on the narrators. Thus, a number of rules have been designated by some scholars, basing on the status of the narrators from whom prominent hadith scholars such as Bukhari and Muslim have received hadiths. One of these rules for the acceptance of jarj is the condition of being explained. However, it is also a fact that, in Rical sources, unexplained invalidation expressions are frequently used by the authorities in invalidation-validation field. How to handle this situation is another problem. Reviews of Muhammad 'Awwamah, one of the most important recent hadith scholars, on this issue contribute to the solution of these problems. In this study, some views of Muhammad 'Awwamah on the acceptance of invalidation and validation are discussed.

When the sources of hadith methodology are examined, it is seen that scholars, such as Bukhari, Muslim and Abu Dawud, argue that invalidation should only be accepted on the condition that it is explained by the narrators from whom they have received hadiths. They also suggest that they refer this argument to prominent scholars mentioned above. However, Muhammad 'Awwamah examines the status of these narrators and reveals that associating this rule to the aforementioned scholars is controversial. He also shows that the fact that Bukhari or Muslim receives hadith from a narrator does not mean that he bases this hadith on them. By such a claim, he discusses some of the generally accepted rules put forward by scholars in the field of invalidation-validation by basing on the request of Bukhari and Muslim.

Another important issue regarding the acceptance of invalidation is how to interpret invalidation expressions that are cited with absolute and ambiguous phrases. Muhammad 'Awwamah argues that although the reasons are not explained these

ambiguous invalidation statements contain information as they involve the knowledge and experience of the relevant critic. Therefore, it is not an appropriate approach to discredit these expressions simply because they are not explained. In this respect, it is a more sound argument that the invalidations of the scholars, who have a say in this field and know the reasons of invalidation-validation, are accepted even though they do not explain their reasons.

Muhammad 'Awwamah's approaches show that one should be very careful about invalidation and validation, one of the most complicated fields of hadith studies. However, it is also important to understand the reasons why the narrators, whose narrations were included in Sahîhayn, were accepted by the Sheikhs so as to avoid drawing false conclusions about the invalidation and validation.

Keywords: Hadith, Muhammad 'Awwamah, Invalidation, Validation, Acceptance

Giriş

Kur'ân-ı Kerim ve hadisler İslâm dininin iki temel bilgi kaynağıdır. Ayetler, sahâbe ile birlikte sonraki nesillere tevatüren nakledildiği için sübutunda şüphe yoktur. Ancak aynı durum hadisler için söz konusu değildir. Dolayısıyla hadislerin güvenilirliği isnad ve metinlerindeki yapılacak incelemeler neticesinde tespit edilebilecektir. Hadislerin sıhhatini tespit noktasında muhaddisler için birinci öncelik hadisi rivayet eden râvilerin güvenilirliğidir. Bu bağlamda sahâbeden sonra gelen nesiller, hadislerin peygambere aidiyetini tespit ve tashih edebilmek için râviler hakkında bir takım kriterler ve usuller geliştirmişlerdir. Başlarda dağınık olan bu usul ve kriterler zamanla ilme dönüşerek “cerh ve ta'dîl ilmi” şeklinde hadis ilminin bir alt dalı olarak vücut bulmuştur. Binâen aleyh cerh ve ta'dîl ilmi, hadislerin Hz. Peygamber'e (s.a.v) aidiyetini tespit noktasında hayati öneme hâizdir. Bu çalışmada son dönem hadis âlimlerinden Muhammed Avvâme'nin, âlimlerin cerhin kabulü konusundaki görüşlerine yönelik muhakkik kimliği ile ortaya koyduğu yaklaşımlar ve tespitler tahlil edilmeye çalışılacaktır.

1. Cerh ve Ta'dîl İlmi

Sözlükte “yaralamak” anlamına gelen cerh, hadis istilâhında da sözlük anlamına uygun olarak, hadis râvisinin rivayet ettiği hadisin doğruluğuna şehadetini redde müncer olabilecek adl, zabt vs. yönlerden sahip olduğu kusurlu vasıfları nedeniyle reddedilmesi anlamında kullanılmıştır.¹ İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210) cerhin, râvinin ve şâhidin sözüne itibarı ortadan kaldıran ve onunla ameli geçersiz kılan bir sıfat olduğunu ifade etmektedir.² Sözlükte “doğru hüküm vermek, düzeltmek, tezkiye etmek” gibi anlamlara gelen ta'dîl ise, hadis ilminde bir râvinin adalet ve zabt niteliklerini taşıması ve güvenilir biri olduğuna hükmedilmesi anlamına gelmektedir.³ Cerh ve ta'dîlin ilim dalı olarak tarifi ise şöyledir: “Bir takım özel lafızlar kullanarak rivayetlerin kabul edilmesi veya reddedilmesi açısından râvilerin hallerinden ve haklarında kullanılan lafızların mertebelerinden bahseden ilimdir.”⁴ Bu bağlamda cerh ve ta'dîl ilminin hadisin metnine ve ilk kaynağına ulaşmayı

¹ Talat Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 71.

² Mübârek b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl fî ehâdisi'r-resûl*, (Beyrut: Mektebetü'l-Halvânî, 1389/1969), 1/126.

³ Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 299.

⁴ Ebûbekir Ahmed Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdullah es-Sûrakî, (Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 38; Hacı Halîfe Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), 1/ 582.

hedefleyen isnadın kontrol sistemi olduğunu söylemek mümkündür.⁵ Dolayısıyla cerh ve ta'dîl, Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerinin kendisine aidiyetini tespit etmeyi amaç edinen bir ilimdir ve bu hususiyetlerine binaen hadis ilimlerinin önemli bir dalı olarak kabul edilmiştir.⁶

2. Cerh ve Ta'dîlin Kabulü

Cerh ve ta'dîl ilmine dair meseleler, ilk dönemlerden itibaren âlimler tarafından büyük bir dikkatle ele alınmış ve bu alanda literatür meydana getirilmiştir. Cerh ve ta'dîl alanındaki eserler tetkik edildiğinde, gerek âlimlerin râviler hakkında yaptıkları cerh ve ta'dîllerin mahiyeti, gerek bunların gerekçelerinin açıklanıp açıklanmaması noktasında tartışmalar yaşandığı görülmektedir. Ehli tarafından yapılan ve geçerli sebeplere dayanan cerh ve ta'dîllerin kabulünde herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. "Müphem cerh ve ta'dîl" şeklinde ifade edilen değerlendirmelerin ise ne şekilde kabul edilip edilmeyeceği hususunda âlimler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Cerh ve ta'dîl için gerekli şartlara sahip olan bir münekkidin, sebeplerini açıklamadığı ta'dîl kabul edilmekle birlikte aynı münekkidin böyle bir cerhi makbul değildir. Bu, âlimlerinin genelinin benimsediği görüştür.

2. Birinci görüşün aksine, aynı münekkidin sebeplerini açıklamadığı cerh kabul edilirken, böyle bir ta'dîl makbul değildir. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Râzî (ö. 606/1210) gibi usulcülerin bu görüşe sahip oldukları ifade edilmektedir.

3. Münekkidin yaptığı cerh ve ta'dîlin kabul edilmesi için her ikisinin de gerekçelerini açıklaması gerekmektedir. Usûl âlimleri ile Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) bu görüşü desteklemektedirler.⁷

4. Cerh ve ta'dîl gerekçelerini bilen ve bu alanda itibar kazanmış bir münekkidin yaptığı cerh ve ta'dîl, gerekçeleri açıklanmamış olsa da kabul edilir. Bâkılânî (ö. 403/1013), Zeynüddîn el-İrâkî (ö. 806/1404) ve Ömer b. Reslân el-Bulkînî (ö. 805/1403) gibi âlimler bu görüşü benimsemişlerdir. Hatta Hatîb el-Bağdâdî'nin de bu görüşü benimsediği belirtilmektedir.⁸

Cerhin kabulü konusunda bir önemli husus da, cerh ve ta'dîl kitaplarında "fülan za'if, fülan leysa bi-şey" gibi gerekçeleri açıklanmayan mutlak lafızlarla getirilen cerh ifadelerinin durumudur. Cerhin kabulü için müfesser olma şartı ileri sürülürken, cerh ve

⁵ Emin Âşık Kutlu, "Cerh ve Ta'dîl", *Türkiye diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 7/394-401.

⁶ Bk. Ebû Amr Takıyyüddîn İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbnî's-Salâh*, thk. Ebû Abdurrahman Salâh, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431/2010), 159 vd.; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî Şerhi Takrîbî'n-Nevevî*, thk. Muhammed Avvâme, (Medine: Dâru'l-Yüsrâ, 1437/2016), 4/5 vd.; Tâhir b. Muhammed el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, (Beyrut: Dâru'l-Beşâirî'l-İslâmiyye, 1430/2009), 274-288.

⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 107, 108.

⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/45, 46; Ayrıca bk. Ebû'l-Fazl Zeynüddîn İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îzâh Şerhu Mukaddimeti İbnî's-Salâh*, yy., ts.; a.mlf. *Şerhu't-Tebşira ve't-tezkira*, thk. Abdullatif el-Hümeym, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002/1422), 1/ 338, 344; Ebû Hafs Sirâcüddîn Bulkînî, *Mehâsinü'l-İstîlâh*, thk. Âişe Abdurrahman, (Beyrut: Dâru'l-Meârif, ts.), 292.

ta'dîl kitaplarında çokça kullanılan bu cerh ifadeleri nasıl yorumlanmalıdır? Nitekim İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), bu tür uygulamaların cerh kapısını kapattığını, bu râvilerin durumlarının araştırılmadan cerh edilmesine neden olduğunu ifade etmektedir. Nevevî (ö. 676/1277) ise bu kullanımlar karşısında tevakkuf ederek, cerh edilen râvinin durumunun araştırılması gerektiğini, ta'dîline kanaat getirilebilecek sonuçlar elde edildiğinde tevsik edilmesi gerektiğini, aksi durumda cerhine hüküm verileceğini belirtmektedir. Nitekim *Sahîhayn'*daki birçok râvinin durumu da böyledir.⁹

3. Cerh ve Ta'dîlin Kabulü Konusunda Muhammed Avvâme'nin Değerlendirmeleri

Râvilerin cerh ve ta'dîline dair değerlendirmeler icthadî olduğu için, âlimler arasında bu alana tartışmalar hep var olmuştur. Cerh ta'dîl eserlerine bakıldığında mütalaa ve tartışmaların daha çok cerhin mahiyeti ve kabulü noktasında yoğunlaştığı müşahede edilmektedir. Bu durumun tabiî karşılanması gerekmektedir, zira bir hadisin reddedilmesindeki en önemli faktör, râvinin cerh edilmiş olmasıdır. Cerh konusunda âlimler arasında tartışılan hususlardan biri, yapılan cerhin kabulü için ileri sürülen müfesser olma şartıdır. Söz konusu şartın veya diğer bir ifadeyle sadece müfesser olan cerhlerin kabulü söyleminin hicrî ilk üç asırda Şâfiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875) ve Ebû Dâvûd (ö. 275/889) tarafından savunulduğu iddia edilse de bunun kesin hatlarla İbnü's-Salâh tarafından gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.¹⁰ Bu çalışmada söz konusu ilkenin tarihi serüveni değil, cerh ve ta'dîlin kabulü, özellikle de cerhin kabulü için müfesser olma şartına dair son dönem hadis âlimlerinden Muhammed Avvâme'nin tespit ve değerlendirmeleri ele alınacaktır.

Cerh ve ta'dîlin kabulü konusunda, gerekçeleri açıklanmayan ta'dîlin makbul, cerhin ise kabul edilmeyeceği şeklindeki âlimlerin genel görüşü bilinmektedir. İbnü's-Salâh, bu görüşün fıkıh ve usul âlimleri tarafından benimsendiğini ifade etmektedir. Hatîb ise Buhârî, Müslim ve hafız muhaddislerinde bu görüşte olduğunu belirtmekte ve buna dair *Sahîhayn'*dan misaller nakletmektedir. Söz konusu ifadelerden hareketle usul ve fıkıh âlimleri başta olmak üzere, Buhârî ve Müslim'in de, cerhin kabulü için müfesser olma şartını benimsediklerini söylemek mümkündür.¹¹

Nevevî, gerekçeleri açıklanmayan ta'dîlin âlimlerce kabul edildiğini, bunun da meşhur ve sahih olan görüş olduğunu ifade etmektedir.¹² Muhammed Avvâme, Nevevî'nin iddiasının doğru olduğunu ifade etmekte ancak bunun nazarî ve istidlâlî olduğunu söylemektedir. Muhammed Avvâme'nin, söz konusu değerlendirmesi önemlidir, zira bu tespit, mübhem ta'dîlin kabul edilmesi sonrasında meselenin amel boyutuna geçildiğinde bir takım ilave kuralların da işletileceği anlamına gelmektedir. Nitekim Muhammed Avvâme bu konuda okuyucuyu, hocası Abdülfettah Ebû Gudde'nin (1917-1997) tahkik ettiği Leknevî'nin (1848-1886) *er-Ref' ve't-tekmîl* adlı eserine yönlendirmektedir. Leknevî'nin nakillerinden de anlaşılacağı üzere mübhem ta'dîlin kabulü mutlak anlam

⁹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 162; Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-ḥakâ'ik ilâ marifeti süneni hayri'l-halâ'ik şallâllâhu aleyhi ve sellem*, thk. Nureddin İtr, (Dımaşk: Dâru'l-Minhâci'l-Kavîm, 1440/2019), 95; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/42.

¹⁰ Cerhin kabulü için müfesser olma şartının tarihi serüveni için bk. Halil İbrahim Turhan, "Bir Râvi/Rivayet Tenkidi İlkesinin Serüveni: Sadece Müfesser Cerh Kabul Edilir", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18/1 (Ocak, 2018), 299-335

¹¹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/33.

¹² Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-ḥakâ'ik*, 95.

ifade etmemektedir. Burada muaddilin ilmî kişiliğinin de etkisi söz konusudur. Örneğin muaddilin, ta'dîl sebeplerini bilen ve bu konuda söz sahibi olan birinin olması gerekmektedir. Muhammed Avvâme, bu noktaya cerhin kabulü konusunda da işaret etmektedir. Ayrıca mübhem ta'dîlin kabulü konusunda âlimler arasında bir ittifak da söz konusu değildir.¹³

Hadis usulü eserleri tetkik edildiğinde mübhem ta'dîlin kabulüne dair genel yaklaşımın, özellikle de bu alanda söz sahibi isimler söz konusu olduğunda müsbet yönde olduğunu söylemek mümkündür.¹⁴ Ancak Muhammed Avvâme'nin de dikkat çektiği bu yaklaşımın pratikte nasıl gerçekleştiği de önemlidir. Dolayısıyla râviler hakkında isabetli tespitler elde edebilmek için, alanda söz sahibi de olsa bir münekkidin mübhem veya müfesser ta'dîlinin tetkike açık olduğu en başta kabul edilmelidir. Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da, münekkidin ta'dîl konusundaki genel yaklaşımının bilinmesidir. Özellikle ta'dîl konusunda mütesahil olan kimi âlimlerin tevsikleri karşısında temkinli olunması gerektiği bilinmektedir.¹⁵ Muhtemelen Muhammed Avvâme'nin de dikkat çekmek istediği nokta bu olsa gerektir.

Hatîb el-Bağdâdî, Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud'un, cerhin ancak müfesser olma şartıyla kabul edileceği görüşünde olduklarını ifade etmektedir. Muhammed Avvâme ise Hatîb'in bu iddiasının tartışmalı olduğunu, zira böyle bir görüşü savunduklarına dair bizzat kendileri tarafından yapılmış bir açıklamanın bulunmadığını ifade etmektedir. Nitekim Hatîb'in bu iddiasına dayanak olarak zikrettiği Buhârî ve Müslim râvilerinin durumları da Hatîb'in iddiasında hata ettiğini göstermektedir. Hatîb, Buhârî'nin, haklarında cerh bulunan İbn Abbâs'ın mevlâsı İkrime, Amr b. Merzûk, İsmail b. Ebî Üveys ve Âsım b. Ali, Müslim'in de Süveyd b. Saîd ile ihticac ettiklerini ifade etmektedir. Hatîb'e göre bu durum, Buhârî ve Müslim'in müfesser olmayan cerhe itibar etmediklerini göstermektedir. Aksi takdirde Şeyhân'ın, bu gibi cerh edilen râvilerden hadis alması söz konusu olmazdı. Bu ifadelerden anlaşılan odur ki; Buhârî ve Müslim, söz konusu râvilerin haklarındaki cerhlere, müfesser olmadığı için itibar etmemiş ve râvilerle ihticac etmişlerdir.¹⁶

Muhammed Avvâme, yukarıda zikredilen Hatîb'in söz konusu tespitine temkinle yaklaşmakta, özellikle Hatîb'in kullandığı "ihtecce" kelimesine dikkat çekmekte ve söz konusu râvilerin durumlarını açıklayarak Buhârî ve Müslim'in mezkûr râvilerle gerçekten ihticac edip etmediklerini tahlil etmektedir. İbn Hacer (ö. 852/1449), İbn Abbâs'ın mevlâsı İkrime hakkında gerek *Tehzîb'*inde gerekse *Fethu'l-Bârî'*nin mukaddimesinde uzunca bir biyografi bilgisi vermekte ve onunla ilgili lehte-aleyhteki görüşleri aktarmakta, yeri geldiğinde de onu savunmaktadır. Onun kendi döneminde Kur'ân'ı en iyi bilen isimlerin başında geldiğini, hatta Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778) tefsiri şu dört kişiden alın diyerek İkrime'nin de ismini zikrettiğini nakleden İbn Hacer, onun Hâricîlerden olduğuna dair nakilleri de paylaşmaktadır.¹⁷ Muhammed Avvâme, İbn Hacer'in naklettiği bilgilerden

¹³ Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *er-Raf' ve't-tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, (Kahire: Dâru's-Selâm, 2000), 79 vd.

¹⁴ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 161; İrakî, *Şerhu't-Tebşira*, 1/338, 344; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/32 vd.

¹⁵ Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, 281.

¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 108.

¹⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, (Hindistan: Dâiretü'l-Meârif, 1326), 7/264-273; a. mlf. *Hedyü's-Sârî Mukaddimetü Fethu'l-bârî*, (Dimaşk: Dâru Tîbe, ts.), 1136. Salt bidat mezhebine mensup olmak, Ahmed b. Hanbel gibi ilk dönem münekkidler de dâhil olmak üzere âlimlerin geneli nazarında cerh sebebi olarak kabul edilmemiştir. Bu konudaki belirleyici kıstas, râvinin mezhebinin

hareketle İkrime'nin Haricîlerle bir bağlantısı olduğu, ancak daha sonra bu durumdan döndüğü ve haricîlik propagandası yapmadığının anlaşıldığını ifade etmektedir. Bu durumda İkrime'nin, Hatîb'in iddia ettiğinin aksine kendisi hakkındaki cerhlerin gerekçeleri açıklanmış olmaktadır.

Hatîb'in istidlal ettiği bir diğer râvi, Amr b. Merzuk'dur. İbn Hacer, Amr hakkındaki cerh ve ta'dîl değerlendirmelerini aktardıktan sonra Buhârî'nin kendisinden sadece iki hadis rivayet ettiğini ancak kendisiyle ihticac etmediğini ifade etmektedir.¹⁸ Dolayısıyla Muhammed Avvâme'ye göre Buhârî'nin Amr b. Merzuk ile ihticacı söz konusu değildir.¹⁹

Muhammed Avvâme, İsmail b. Ebî Üveys için de Buhârî'nin onunla ihticac ettiğini söylemenin mümkün olduğunu ancak bunun bir tercih olarak yapıldığını ifade etmektedir. Şöyle ki; Buhârî'nin İsmail b. Üveys'ten tahrir ettiği hadisler, *Sahîh*'in aslı hadisleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Buhârî'nin onunla ihticac ettiğini söylemek durumundayız. Ancak Nesâî'nin onun hakkındaki cerhi dikkate alındığında, İsmail b. Üveys'in *Sahîh*'in dışındaki rivayetlerine temkinle yaklaşmak gerektiği gibi, Buhârî'nin ihticac etmesine itimat ederek onun bütün rivayetlerinin sahih olduğunu söylemek de doğru değildir. *Sahîh*'in dışında bir rivayeti ile karşılaştığında, kendisine aynı hadiste müşareket olması durumunda rivayetine itibar edilmesi gerekmektedir.²⁰ Dolayısıyla burada Buhârî'nin İsmail b. Üveys ile mutlak olarak ihticac etmiş olması da tartışmalıdır.

Âsım b. Ali ise Buhârî'nin *Sahîh*'inde kendisinden dokuz hadis rivayet ettiği bir râvidir. Bunlardan sekizi kendisinden, biri de bil-vasıta yapılmıştır. Muhammed Avvâme'ye göre Buhârî'nin birinden mübaşeret yoluyla rivayet etmesi, onun kendi nazarındaki önemine işaret etmektedir. Burada Âsım b. Ali hakkındaki cerhlerin Buhârî'nin nazarında bir etkisi söz konusu değildir. Dolayısıyla Buhârî'nin Âsım b. Ali ile ihticac ettiği söylenebilir. Ancak Muhammed Avvâme, Buhârî'nin Âsım'dan tahric ettiği rivayetlere bakıldığında hepsinin mütâbiinin Buhârî tarafından ayrıca başka yerlerde nakledildiğini, bunun da Buhârî'nin Âsım'dan infiradlı bir rivayet tahrir etmediği anlamına geldiğini, dolayısıyla son tahlilde Buhârî'nin Âsım ile ihticac ettiğini mutlak anlamda söylemenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Muhammed Avvâme, Buhârî'nin cerhe maruz kalmış diğer râvilerinin durumu ile Hatîb'in görüşüne istidlal olarak zikrettiği Müslim'in cerhe maruz kalmış râvilerinin durumun Buhârî'nin söz konusu râvilerinden farklı olmadığını

propagasını yapmamış olmasıdır. Nitekim bidat olarak nitelendirilen mezheplerin kimi âlimlerinin dîni konularda hadisleri delil olarak kabul ettikleri bilinmektedir. Meselâ Haricîlerin günümüzdeki temsilcisi olan İbâdiyenin ilk dönem önemli isimlerinden Rabîb b. Habîb'in, *el-Câmiu's-Sahîh* adlı hadis eseri bulunmaktadır. Konuyla ilgili bilgi için bk. Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, thk. Vasıyullah b. Muhammed, (Bombay: Dârü's-Selefiyye, 1408/1988), 91, 115; Ahmet Özdemir, "İbâdiyye'nin Erken Dönem Hadis Kaynakları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/36, (Aralık, 2019), 525-556; a.mlf. <https://sirnak.edu.tr/yeni/dosya/belgeler/61badiyyenin-Ana-Hadis-Kaynagi-Rebi> b. Habîb' Musned'i. pdf.; a.mlf. "Hâricî/İbâdî Gelenekte Sünnetin Teşri Değeri", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, (Haziran, 2020), 197-227; Kamil Çakın, *İlk Hicrî Asırlarda Hadis Etrafındaki Şüpheler ve Hadis İnkârcılığı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 1990), 235-237.

¹⁸ İbn Hacer, *Hedyüs-Sârî*, 1152-1153.

¹⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/34-35 dn.

²⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/35 dn.

belirtmektedir. Dolayısıyla Buhârî ve Müslim'in söz konusu râviler ile mutlak anlamda ihticac ettiğini iddia etmek isabetli bir görüş değildir.²¹

Muhammed Avvâme'nin yukarıdaki Buhârî ve Müslim'in cerhe maruz kalan râvileriyle ilgili tespitleri önemlidir. Zira Buhârî veya Müslim'in, hadislerini aldıkları her râvi ile ihticac ettiğini söylemek, Şeyhân'ın hadis anlayışı hakkında hatalı çıkarımlara neden olmaktadır. Daha sonra bu çıkarımlar, âlimlerce kendi savundukları görüşler için referans olarak kullanılmaktadır. Nitekim Hatîb de, söz konusu râvilerden hadis aldıkları için Buhârî ve Müslim'in onlarla mutlak anlamda ihticac ettiğini düşünmüş, belki de Şeyhân'ı müdafaa etmek adına râviler hakkındaki cerhlerin, müfesser olmadığı gerekçesiyle Buhârî ve Müslim tarafından muteber olmadığını ifade etmek istemiştir.

Hatîb'in, cerhin ancak müfesser olma şartıyla kabul edildiğine dair görüşünün, Muhammed Avvâme'nin de dikkat çektiği üzere münekkitletlerin genel yaklaşımı olarak değerlendirilmesi isabetli değildir. Buna dair bir örnek vermemiz gerekirse Süveyd b. Saîd'i zikredebiliriz. Mesela Nesâî, *ed-Duafâ'*sında Süveyd'i taz'îf etmiş ancak sebebini açıklamamıştır. Buhârî de Süveyd ile ilgili olarak âma olduğundan ve kendinde bulunan hadislerde olmayan şeyleri öğrettiğinden bahsetse de, onun durumunun net olmadığını ifade etmektedir.²² Ayrıca ricâl âlimlerinin eserlerindeki "zaîfün, metruk, leyyin" gibi gerekçelerini açıklamadıkları cerhlerin varlığı da bu görüşü genele nispet etmenin doğru olmadığını göstermektedir.

Buhârî ve Müslim'in hadis aldıkları râvilerin cerh ta'dîl durumları öteden beri âlimlerin ilgilendiği bir konu olmuştur. Bunun, Buhârî ve Müslim'in hadis ilmindeki otoritesiyle de bağlantılısı bulunmaktadır. Âlimler, hadis usulü kaidelerinin pratikte uygulanması noktasında ortaya çıkan problemlerin çözümünde, bir şekilde Şeyhân'ın râvilerine atıfta bulunmuşlardır.²³ Dolayısıyla burada cerh ta'dîl kriterlerinin uygulanma safhasında, Şeyhân'ın râvilerini önceleme problemi ile karşılaşılacaktır. Cerh ta'dilde objektifliği mümkün mertebe temin edebilmenin birinci şartı belki de bu ön kabulden bağımsız hareket etmektir. Daha sonraki adım ise Muhammed Avvâme'nin de dikkat çektiği gibi Şeyhân'ın, râvilerden hangi şartlarda hadis aldıklarının tetkik ve tespit edilmesidir. Bu ise kapsamlı bir çalışma da ortaya konulacak mahiyet arz etmektedir. Muhammed Avvâme'nin açıklamaları göstermektedir ki, cerh ta'dile dair bir takım kuralları, salt Buhârî ve Müslim'in hadis aldıkları râvilerin durumlarını esas alarak küllî kaidelere dönüştürmek veya râvilerin durumlarını söz konusu kurallara dayanak göstermek her zaman isabetli sonuçlar vermemektedir.

²¹ Zerkeşî de İbnü's-Salâh'ın, haklarındaki cerhler müfesser olmadığından dolayı Buhârî'nin, İbn Abbâs'ın (r.a.) mevlâsı İkrime, İsmail b. Ebû Üveys ve Âsım b. Ali gibi râvilerle ihticâc ettiği şeklindeki tespitinin hatalı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Buhârî'nin mezkûr râvilerden hadis almasının sebebi, cerh sebeplerinin açıklanmaması değil, her ne kadar cerh edilseler de Buhârî'nin nazarında bu râviler hakkında cerhi gerektirecek bir durum sabit olmamış olmasıdır. Zerkeşî daha sonra bu görüşünü söz konusu râviler hakkında münekkitletlerin cerh açıklamalarını nakletmek suretiyle delillendirmektedir. Bk. Ebû Abdillâh Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*, (Riyad: Mektebetü Azvâi's-Selef, 1998), 2/339-341; Ayrıca bk. Fatih Çimen, *Memlûkler Dönemi Hadis Tartışmalarında Bedreddin ez-Zerkeşî'nin Yeri*, (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 229, 230.

²² İrâkî, *Şerhu't-Tebşira*, 1/341, 342.

²³ Bk. Ammâr el-Harîrî, "Ulumu'l-Hadis Kaidelerinin Oluşumunda Sahihayn'ın Tesiri", çev. Ali Arslan, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (Aralık, 2015), 233-264.

Hatîb, *el-Kifâye*'sinde cerhin ancak müfesser olma şartıyla kabul edileceği görüşünü savunduktan sonra "cerh için açıklama isteyen kişilerin bazı haberleri ve adaleti düşürmeyen durumlar" başlığı ile açtığı bölümde, konuya dair on dört misal zikretmektedir. Muhammed Avvâme, bu on dört misalin tahlilini yaparak, "cerhin kabulü için müfesser olması şarttır" tezine delil olup olmama durumlarını değerlendirmektedir.²⁴ Hatîb'in zikrettiği söz konusu misallerden on tanesi Şube b. Haccâc'tan, ikisi Yahya b. Maîn'den (ö. 233/848), diğerleri de Vehb b. Cerîr, babası Cerîr b. Hâzim, Hakem b. Uteybe ve Müslim b. İbrahim'den nakledilmektedir. Muhammed Avvâme'ye göre Hatîb'in Şube'den naklettiği misallerin, cerhin müfesser olma şartı için değil, Şube'nin cerhteki müteşeddid oluşuna misal olabileceğini ifade etmektedir. Nitekim Şube'nin bu durumu âlimlerce de bilinmektedir. Ayrıca onun cerhleri, bu ilmi durağanlığa uğrattığı gerekçesiyle muteber kabul edilmemektedir. Ayrıca onun cerhleriyle amel edildiği takdirde sünnet ile amelin iptali de söz konusu olmaktadır. Bir başka açıdan Hatîb'in kendisi de Âsım b. Alî'den Şube'nin şöyle bir sözünü nakletmektedir: "Eğer size sadece sikadan rivayet etseydim otuz hadis –veya üç hadis- bile rivayet edemezdim." Ayrıca Mizzî'nin (ö. 742/1341) Şube hakkındaki biyografisine bakıldığında Şube'nin 297 râviden hadis rivayet ettiği, bunlardan 148'inin *Sahîhayn* râvileri olduğu, diğerlerinin de bir kısmının *Kütüb-i Sitte*'nin sika râvilerinden, bir kısmının da diğer sika râvilerden olduğu görülecektir. Bu da kendisinin cerhte ne kadar müteşeddid olduğunu göstermektedir.²⁵

Muhammed Avvâme, Şube b. Haccâc'ın (ö. 160/776) cerh konusundaki müteşeddid oluşuna dair garip gördüğü bir bilgiyi de paylaşmaktadır; Şube, Halit el-Hazzâ'yı cerh etmek istediğinde Ubâd b. Abbâd ve Hammâd b. Zeyd Şube'ye, "sen delirdin mi" diyerek onu tehdit etmişlerdir.²⁶ Muhammed Avvâme'ye göre bu olay, Şube'nin cerhteki müteşeddit tutumu karşısında akranları tarafından kendisine yaptırım uygulanmak istendiğini ve bundan dolayı kendisinin delilik vasfıyla tavsif edildiğini göstermektedir. Ayrıca Şube'ye yöneltilen bu tutum, cerh ehli tarafından ortaya konmaktadır.

Muhammed Avvâme, Hatîb'in zikrettiği diğer misallerin de kritiğini yapmaya devam etmektedir. Birinci misal olarak Hatîb'in zikrettiği olayda, Yahya b. Maîn, Âmir b. Sâlih'in Haccâc b. Muhammed el-A'var'dan hadis dinlediğini gördüğünü ifade etmektedir. Ancak Haccâc, Âmir'den küçüktür. Nitekim bu durum Ahmed b. Hanbel'e sorulduğunda o, "kişi kendisinden küçük olandan da büyük olandan da rivayet edebilir" demiştir. Muhammed Avvâme, Hatîb'in misali zikredip de bu durumu açıklamamasını hayretle karşıladığını ve bu misalde İbn Maîn tarafından -cerhin kabulü hakkında- belirlenmiş lafzî veya fiilî bir naklin de söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Hâsılı burada ve Ebû Dâvûd'dan nakledilen konuşmada da cerhin müfesser olması şartına dair bir durum söz konusu değildir.

Hatîb'in, zikrettiği bir diğer misalde İbn Maîn, Haccâc b. eş-Şâir hakkında kendisine soru sorulduğunda tükürerek mukabele etmektedir. Muhammed Avvâme, söz konusu misali hayretle karşıladığını, Haccâc b. eş-Şâir'in biyografisinde, ne İbn Maîn ne de bir başkası tarafından böyle bir olayın aktarıldığına rastlamadığını ifade etmektedir. Muhammed Avvâme buradan hareketle, İbn Maîn'in cerh konusunda müteşeddid olduğunun söylenemeyeceğini de belirtmektedir.

²⁴ Misaller için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 110-113; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/37.

²⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/38 dn.

²⁶ Ebû Ca'fer el-Ukaylî, *ed-Duafü'l-kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1984), 2/4.

Hatîb'in ikinci olarak zikrettiği misalde ise Vehb, Salih b. Ebî el-Ahdar'ın durumunu sormuş ve kendisine sema ve kıraatinin olduğu fakat bunları tefrik edemediği söylenmiştir. Burada cerhi yapan Vehb b. Cerîr'dir. Muhammed Avvâme, bu zatın cerh ve ta'dîl eserlerine bakıldığında ricâl konusunda çok az görüş bildiren bir âlim olduğunu, dolayısıyla onun buradaki cerhin, üzerine hüküm bina edilecek ve mutlak olarak kabul edilebilecek mahiyette olmadığını ifade etmektedir.

Beşinci olarak zikredilen misalde anlatılan Cerîr'in, Simâk b. Harb'i ayakta bevl ederken görmesi ve bundan dolayı ondan hadis yazmaması hususunda ise Hatîb'in misalin ardından yaptığı açıklama Muhammed Avvâme'ye göre belirleyici rol oynamaktadır. Zira Hatîb misali zikrettikten sonra bu gibi durumların âlimlerce adaleti ve mürûeti iskat edici hallerden sayıldığını, ancak; söz konusu fiilleri işleyenlerin adaletine dair zannı galip olması durumunda sadece mürûeti iskat edeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu misalin de cerhin müfesser olması şartına misal teşkil etmesi söz konusu değildir.

Hatîb'in sekizinci olarak zikrettiği misalde ise Şube, el-Hakem'e Zâdân'dan niçin rivayet etmediğini sormuş, o da onun çok konuştuğunu ifade etmiştir. Muhammed Avvâme'ye göre bu misalin cerh ve ta'dille uzaktan yakından bir alakası bulunmamaktadır. Ayrıca Hakem b. Uteybe de ricâl alanında nadiren görüş ortaya koyan bir isimdir. Dolayısıyla onun cerh ve ta'dîl konusunda yaptığı tespitler de hüccet olma değeri taşımamaktadır.

Hatîb'in on dördüncü misal olarak zikrettiği olayda ise Müslim b. İbrahim'in kendisine Salih el-Mürî'nin hadisi sorulunca "Salih ne yapar ki? Onu bir gün Hammâd b. Seleme'nin yanında andılar da Hammâd onu duyunca burnunu çekti" şeklindeki cevabı nakledilmektedir. Hatîb bu misali zikrettikten sonra, bu durumun Salih b. el-Mürî'nin haberinin reddedilmesi gerektiği anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Muhammed Avvâme, Hatîb'in söz konusu ifadesinin, bu konuşmanın cerhin müfesser olma şartına misal teşkil etmeyeceğinin kendisi tarafından da teyit edilmiş olduğu anlamına geldiğini ifade etmektedir.²⁷

Hatîb'in zikrettiği misaller, Muhammed Avvâme'nin de açıkladığı üzere cerhin müfesser olma şartıyla kabul edileceğine misal teşkil edecek mahiyette değildir. Hatîb söz konusu misalleri her ne kadar cerhin müfesser olma şartıyla kabul edileceğine dair görüşü desteklediğini ifade ettikten sonra zikretse de, bab başlığına dikkat edilecek olursa ilgili bölümün adaleti düşürmeyen durumlara dair olduğu da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu misallerin Muhammed Avvâme'nin ifade ettiği gibi cerhin müfesser olma şartıyla bir bağlantısı bulunmamakla birlikte bab başlığına uyumlu olarak adaleti düşürmeyen durumlar ile ilgili olduğu da söylenebilir.

Muhammed Avvâme, cerh ve ta'dîl kitaplarında "fülan zaîf, fûlan leyse bi-şey" gibi ibarelerle gerekçeleri açıklanmadan mutlak olarak zikredilen cerh ifadeleri ile Şeyhân'ın da haklarında böyle ifadeler kullanılan râvilerle ihticac ettiğine dair görüşler hakkında bir takım açıklamalarda bulunmaktadır.²⁸ Muhammed Avvâme konuyla ilgili özellikle Buhârî ve Müslim'in râvileri hakkında kullanılan "ihtecce" kelimesine dikkat çekmektedir. Nitekim

²⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/38-41 dn, Nitekim Müslim de *Sahîh*'inin mukaddimesinde Hatîb'in bu misalinin konuyla bir ilgisinin olmadığını ifade etmektedir. Bk. Müslim b. el-Haccâc, *el-Müsnedü's-sahîhi'l-muhtasar bi nakli'l-adli ani'l-adli ilâ Resûlillah*, (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâs, ts.), 23.

²⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 163.

âlimler hadis usûlü konularında kaidelerin doğruluğunu teyit etmek için Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerindeki kullanımlarını referans alarak "Buhârî veya Müslim de bu râvilerle ihticac etmiştir" şeklinde ifadeler kullanmaktadırlar. Muhammed Avvâme, kullanılan bu tabirin doğru olduğunu kabul etmektedir ancak ona göre Buhârî veya Müslim'in bir râvi ile ihticacının, zımnî bir ihticac olması muhtemeldir. Diğer bir ifadeyle sadece kendilerinin bilebileceği bir durumdan mütevellit o râvinin hadisini almış olabilirler. Bu da, o râvinin mutlak tevsiki anlamına gelmeyebilir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in bir râviyi açıkça tevsik etmesi de mutlak bir anlam ifade etmemektedir. Böyle olunca, Buhârî veya Müslim'in ihticac ettiğini ifade ederken dikkatli olmak gerekmektedir. Onlar bir râviden mütâbaat veya istiḥâd olarak hadis almış olabilirler. Buhârî veya Müslim, hadis aldığı râvinin sadece belli bir hocası tarikiyle rivayet ettiği hadisi almış, diğer rivayetlerini sıhhatli görmemiş olabilir. Bununla birlikte söz konusu râvinin sadece belli özellikteki (mesela mütabii olan) hadisini almış da olabilir. Dolayısıyla Muhammed Avvâme'ye göre Buhârî veya Müslim'in bir râvi ile ihticac ettiğini söylerken bütün bunların dikkate alınması gerekmektedir.²⁹

Muhammed Avvâme'nin yukarıda dikkat çektiği husus bağlamında Süveyd b. Saîd'i tekrar ele alabiliriz. Nitekim Süveyd, Müslim'in kendisinden *Sahîh*'ine hadis aldığı bir râvidir.³⁰ Irâkî, Süveyd'in aslında sadûk bir râvi olduğunu ancak sonradan görme yeteneğini kaybettiğini ifade ettikten sonra Müslim'in Süveyd'den âma olmadan önce hadis almış olabileceğini söylemektedir. Dolayısıyla âma olmadan önceki rivayetlerinde olumsuz bir durum söz konusu değildir. Bununla birlikte Müslim'in Süveyd'den sadece âlî isnad maksadıyla hadis aldığı da ihtimaller dâhilindedir.³¹ Kısacası, Buhârî'nin veya Müslim'in hangi sebeplerle râvilerden hadis aldığı tespit edilmelidir. Bu tespitler yapılmadan sadece rivayet etmiş olmasından hareketle bir takım genellemeler yapmak isabetli bir yaklaşım değildir.

Muhammed Avvâme, cerh ve ta'dîl kitaplarındaki mübhem cerh ifadelerin kullanıldığı râvilerin hayli fazla olduğunu, hatta bu vasıftaki râvilerin *Sahîhayn*'da bile ciddi sayıda bulunduğunu belirtmektedir. Elbette hadis alanında araştırma yapan bir kişi bu durum karşısında şüpheye düşecek ve bu râvilerin rivayetlerini kabulde tereddüt edecektir. Durumları hakkında bilgi elde edilemeyen meçhul râvileri de dâhil edersek bu sayı daha da artacaktır. Yine İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) tevsikteki tesâhülünden dolayı sika dediği râvileri de dikkate alırsak- bu sayının daha da artması mümkündür. Bu durumda haklarında şüphe bulunmayan sika râvilerin adedinin son derece az olduğunu ve elimizde tevakkuf edilmesi gereken oldukça fazla rivayetin bulunduğunu söylememiz gerekmektedir. Muhammed Avvâme bu durum karşısında "mübhem cerh kabul edilmez" kaidesine vurgu yaparak böyle bir cerhin kabul edilemeyeceğine, dolayısıyla bu râviler hakkındaki cerhin mutlak ilim ifade etmediğine dikkat çekmektedir. Böyle râviler hakkında müphem de olsa -Şeyhân'dan birinin kendisinden hadis alması gibi- bir ta'dîlin bulunması durumunda râvi hakkındaki şüphenin izale edilebileceğini ve rivayetinin makbul olacağını ifade etmektedir. Muhammed Avvâme'ye göre "الجرح لا يقبل الا مفسرا" cümlesinin anlamı,

²⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/42-43 dn.

³⁰ Bk. Müslim "İman", 8; "Küsûf" 3; "Eymân" 2.

³¹ Irâkî, *Şerhu't-Tebşira*, 1/341-343.

“الجرح لا يثبت على الراوي الا مفسرا” yani “râvi hakkındaki cerh ancak müfesser olması durumunda sabit olur” şeklindedir. Hâsılı bu yaklaşım ile problem halledilmiş olmaktadır.³²

Muhammed Avvâme, bu meseleyi araştırma sürecinde elde ettiği kazanımlar sayesinde cerh ve ta'dîl sebeplerine vakıf bir âlim tarafından, ister müphem ister müfesser olsun yapılacak cerh ve ta'dîlin kabulünün, tercih edilmesi gereken görüş olduğu sonucuna vardığını ifade etmektedir. Nitekim bu sonuç, aynı zamanda söz konusu mesele hakkındaki geride zikredilen dördüncü görüştür. Muhammed Avvâme, bu sonucu elde etmesindeki bir diğer faktörün, İbn Kesîr (ö. 774/1373), Bulkînî (ö. 805/1403) ve Zerkeşî (ö. 794/1392) gibi âlimlerin eserlerinde konunun bu minvalde ele alınması olduğunu ifade etmektedir. Nitekim geçmiş âlimlerin eserlerindeki mübhem de olsa kullandıkları lafızlar, onların olaylara muttali olmaları, şahitlik yapmaları ve bunun yanında tecrübelerinin bir sonucu olarak kullandıkları ifadelerdir.³³ Diğer bir ifadeyle, muteber bir âlimin eserinde gördüğümüz cerh lafızları her ne kadar mübhem de olsa, muhtevasında ilim, şahadet ve tecrübe bulunduğu için kabul edilmesi gerekmektedir.

Muhammed Avvâme'nin son olarak ifade ettiği cerh ve ta'dîl sebeplerine vakıf bir âlim tarafından, ister müphem ister müfesser olsun yapılacak cerh ve ta'dîlin kabul edilmesi konusu tartışmaya açıktır. Ancak burada Muhammed Avvâme'nin, görüşünü mutlak anlamda ifade etmediğini de belirtmek gerekmektedir. Mesela Yahya b. Saîd el-Kattân'nın (ö. 198/813) cerh ta'dîl alanında hüccet kabul edildiği bilinmektedir. Nitekim Cezâirî (1852-1920), Yahya b. Saîd ve İbn Mehdî'nin tevsik etiklerinin sika, cerh ettiklerinin ise mecruh olduğunu ifade etmektedir.³⁴ Ancak bunun mutlak anlam ifade ettiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in, hocası Yahya b. Saîd'in tevsik ettiği bazı râvileri cerh ettiği, cerh ettiklerinden bazılarını da tevsik ettiği vakidir.³⁵ Ayrıca cerh ve ta'dîlde söz sahibi olan Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel'in, râvilerin durumları hakkında birbirleriyle ters düştükleri de bilinmektedir.³⁶ Bu durum bize statüsü ne olursa olsun her âlimin cerh ve ta'dîle dair değerlendirmelerinin tetkik ve tenkide açık olduğunu göstermektedir. Özetle ifade etmek gerekirse, râvilerin cerh ta'dîl durumlarını tespit, Sahîhayn râvisi olmanın mutlak ta'dîl ifade etmediği, bununla birlikte cerh ve ta'dîle dair değerlendirmelerin tamamının tetkike muhtaç olduğunu dikkate almak gerekmektedir. Dolayısıyla râvilerin cerh ve ta'dîlleri hakkında isabetli sonuçlara ulaşabilmek, alanda otorite olan âlimlerin görüşlerinin mutlak doğru olduğu ön kabulünden bağımsız olarak yapılacak kapsamlı araştırma ve analizler ile mümkün olacaktır.

Sonuç

Râviler hakkında tespit edilen cerh ta'dîl bilgileri, hadislerin sıhhatini tespit noktasında büyük öneme sahiptir. Ancak söz konusu cerh ve ta'dîllerin hangi şartlarda kabul edileceği âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Kimi âlimler her ikisini de gerekçeleri açıklanmasa da kabul edileceğini ileri sürerken, bazıları da bir takım istidlaller

³² Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 4/43 dn.

³³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 4/45 dn.

³⁴ Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, 277

³⁵ Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl*, 61, 121.

³⁶ Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Maîn'in görüş ayrılığına düştüğü râviler hakkında bilgi için bk. Muhammed Sadık Özbek, *Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel'in Râviler Hakkındaki Görüş Farklılıkları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

ile gerekçeleri açıklanmadan yapılacak bir cerhin kabul edilemeyeceğini savunmuşlardır. Muhammed Avvâme de âlimlerin cerhin kabulüne dair ileri sürdükleri istidlallere yönelik bazı önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Onun söz konusu tespit ve değerlendirmelerini maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Âlimlerin, Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud'un, cerhi sadece müfesser olma şartıyla kabul ettikleri şeklindeki tespitleri tartışmaya açıktır. Nihayetinde söz konusu iddia, bizzat onlardan nakledilmiş değildir.

2. Buhârî ve Müslim'in, cerhi müfesser olma şartıyla kabul ettiklerine dair bazı âlimlerce ileri sürülen misaller tahlil edildiğinde bunların söz konusu iddiayı ispat edecek mahiyette olmadıkları görülmektedir. Nitekim bu bağlamda misal olarak zikredilen Buhârî ve Müslim ravilerinin tetkik neticesinde cerhlerinin müfesser olduğu görülmektedir.

3. Âlimlerin bir râvi ile ilgili olarak "ihticac etti" ifadesine temkinle yaklaşmak gerekmektedir. Mesela Buhârî veya Müslim'in, bir râviden rivayeti ihticacın dışında farklı sebeplere dayanabilmektedir. Dolayısıyla Buhârî veya Müslim'in bir râviden mücerred hadis rivayet etmesini gerekçe göstererek onlar hakkında mutlak bir hüküm bina etmek isabetli bir yaklaşım değildir.

4. Hatîb'in, âlimlerin cerhi ancak müfesser olması şartıyla kabul ettiklerini ispat sadedinde zikrettiği misaller isabetli değildir. Söz konusu misaller onların cerhi müfesser olması şartıyla kabul ettiklerini değil, ilgili münekkidler cerh ta'dîldeki konumlarına misal teşkil edecek mahiyettedir.

5. Cerh ta'dîl eserlerinde münekkidlerden nakledilen "fülan zayıf", "fülan leys bişey" gibi mübhem cerh ifadeleri, her ne kadar gerekçeleri açıklanmasa da ilgili münekkidin bilgi ve tecrübesini ihtiva ettiği için bilgi değeri ihtiva etmektedir. Dolayısıyla müfesser olmayan bu tarz cerh ifadelerini, müfesser olmadığı gerekçesiyle itibardan düşürmek isabetli bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla cerh ta'dîl sebeplerine vakıf olan ve bu ilimde söz sahibi âlimlerin, gerekçelerini ister açıklasın ister açıklamassın cerhlerinin makbul olması isabetli olan görüştür.

Muhammed Avvâme'nin özellikle cerhin kabulünde müfesser olma şartıyla ilgili olarak âlimlerin zikrettikleri misalleri ve istidlalleri büyük bir dikkat ve titizlikle tetkik ettiği görülmektedir. Onun söz konusu tahlilleri hadis ilminin en çetrefilli alanlarından biri olan cerh ve ta'dîl konusunda çok dikkatli hareket edilmesi gerektiğini bizlere çağrıştırmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda, râvilerin güvenilirlik durumlarını araştırırken cerh ve ta'dîl âlimlerinin kendine has metotlarını bilme zorunluluğunu da göstermektedir. Bununla birlikte Sahîhayn'a rivayetleri alınan râvilerin, Şeyhân tarafından hangi gerekçelerle kabul edildiğinin sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi de, yanlış çıkarımların önüne geçmek noktasında önemlidir. Ayrıca Muhammed Avvâme'nin ricâl kitaplarındaki mübhem cerh ifadeleri hakkındaki yaklaşımı da önemlidir. Bu ilimde söz sahibi olmuş, otorite kabul edilmiş bir âlim tarafından ileri sürülen mübhem bir cerh ifadesinin, muhtevasında o âlimin tanıklığını, kavrayışını ve tecrübesini de barındırdığını hesap etmek, dikkate alınması gereken önemli bir noktadır. Bununla birlikte ricâl ilmindeki statüsünden bağımsız olarak her âlimin gerek mübhem gerek müfesser bütün cerh ve ta'dîllerinin ictihadî olmaları nedeniyle tetkik ve tenkide açık olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Ahmed B. Hanbel, Ebû Abdullah. *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed. Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1408/1988.
- Ammâr, Harîrî. "Ulumu'l-Hadis Kaidelerinin Oluşumunda Sahihayn'ın Tesiri". çev. Ali Arslan, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (Aralık, 2015), 233-264.
- Aydın, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Basım, 2012.
- Bulkînî, Ebû Hafs Sirâcüddîn, *Mehâsinü'l-İstılâh*. thk. Âişe Abdurrahman. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Meârif, ts.
- Cezâirî, Tâhir b. Muhammed. *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1430/2009.
- Çakın, Kamil. *İlk Hicrî Asırlarda Hadis Etrafındaki Şüpheler ve Hadis İnkârcılığı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 1990.
- Çimen, Fatih. *Memlûkler Dönemi Hadis Tartışmalarında Bedreddin ez-Zerkeşî'nin Yeri*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Hatîb El-Bağdâdî, Ebû Bekr. *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddin. *et-Takyîd ve'l-îzâh Şerhu Mukaddimeti İbni's-Salâh*. yy., ts.
- İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddin. *Şerhu't-Tebşıra ve't-tezkira*. thk. Abdullatif el-Hümeym. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002/1422.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzib*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiretü'l-Meârif, 1326/1908.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn el-Askalânî. *Hedyü's-Sârî Mukaddimetü Fethu'l-Bârî*. Dımaşk: Dâru Tîbe, ts.
- İbnü'l-Esîr, Mübârek b. Muhammed. *Câmiu'l-usûl fî ehâdisi'r-resûl*. thk. Abdülkâdir Arnaûd. 12 Cilt. Beyrut: 1389/1969.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn. *Mukaddimetü İbni's-Salâh fî ulûmi'l-hadîs*. thk. Ebû Abdurrahman Salâh. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431/2010.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halîfe. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis İstılahları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- Kutlu, Emin Âşik. "Cerh ve Ta'dîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/394-401, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay. *er-Ref' ve't-tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl*. Kahire: Dâru's-Selâm, 1421/2000.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed. *Kitabu't-tevhid*. thk. Fethullah Huleyf. Kahire: Dâru'l-Câmiati'l-Mısriyye, ts.
- Müslim, b. el-Haccâc. *el-Müsnedü's-sahîhi'l-muhtasar bi nakli'l-adli ani'l-adli ilâ Resûlillah*. thk. Muhammed Fuâd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *İrşâdü tullâbi'l-ḥaḳâik ilâ marifeti süneni hayri'l-halâ'ik şallallâhu aleyhi ve sellem*. thk. Nureddin İtr. Dımaşk: Dâru'l-Minhâci'l-Kavîm, 1440/2019.
- Özbek, Muhammed Sadık. *Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel'in Râviler Hakkındaki Görüş Farklılıkları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Özdemir, Ahmet. "İbâdiyye'nin Erken Dönem Hadis Kaynakları". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (Aralık, 2019), 525-556. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.585887>
- Özdemir, Ahmet. "Hâricî/İbâdî Gelenekte Sünnetin Teşri Değeri". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (Haziran, 2020), 197-227. <https://doi.org/10.18498/amailad.673183>
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn. *Tedribü'r-râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Muhammed Avvâme. 5 Cilt. Medine: Dâru'l-Yüsrâ, 1437/2016.
- Turhan, Halil İbrahim. "Bir Râvi/Rivayet Tenkidi İlkesinin Serüveni: Sadece Müfesser Cerh Kabul Edilir". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/1 (Ocak, 2018), 299-335.

Ukaylî, Ebû Ca'fer. *ed-Duafâü'l-kebîr*. thk. Abdülmütî Emin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn. *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*. thk. Zeynelâbidin Belâ Feric. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü Azvâi's-Selef, 1419/1998.